

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2003 m. gegužės 31 d.

Nr. 105 (22)

Saturday supplement May 31, 2003

No. 105(22)

XII Mokslo ir kūrybos simpoziumas Mintys apie lietuvių išeiviją

Dr. Rimantas Morkvėnas

Dr. Rimantas Morkvėnas, Užsienio reikalų ministerijos patarėjas išeivijos klausimais, nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras. Gimęs 1949 m., 1972 m. baigė Vilniaus universitetą (matematiką) ir iki 1990 m. dirbo mokslinį darbą Lietuvos Mokslų akademijos Matematikos ir informatikos institute, matematikos daktaras (1976 m., tikimybių teorija). Kartu dėstė Vilniaus universitete, o 1985–1986 m. — Genujos universitete Italijoje. Nuo 1990 m. dirba diplomatinį darbą. Buvo URM įgaliotasis atstovas Lietuvos informacijos biure Briuselyje (1990–1991), Lietuvos laikinasis reikalų patikėtinis bei ambasados patarėjas Belgijoje (1991–1992), Lietuvos laikinasis reikalų patikėtinis bei ambasados patarėjas Belgijoje (1991–1992) ir Italijoje (1991–1995), URM Politikos planavimo grupės vadovas (1995–1999), Lietuvos generalinis konsulas New Yorke (1999–2003).

Išeivijos vaidmuo Lietuvai yra ypatingai svarbus jau apie šimtą metų — nuo pat XX a. pradžios. Manyčiau, kad diasporos įtaka mūsų valstybei buvo ir yra bene didžiausia tarp visų kaimyninių valstybių.

Taip susiklostė ir dėl istorinių priežasčių. Paradoksalu, kad Lietuva, skaičiuojanti valstybingumą net nuo XIII amžiaus, prieš beveik šimtmetį buvo atsidūrusi blogesnėje padėtyje nei niekada iki tol valstybėmis nebuvo Latvija ar Estija. Lenkijos pretenzijos ir abiejų tautų respublikos atkūrimą buvo tikrai grėsmingos. Be to, šiuos planus tada palaikė ne viena galia Europos valstybė. Ir mūsų akis buvo atsilikęs nuo kaimynų, o dar ir Pirmojo pasaulinio karo labiau suniokotas. Ir kultūra dėl ilgalaikio rašto draudimo bei kitų priežasčių, galima sakyti, merdėjo. Todėl poreikis remtis išeivija Lietuvai buvo daug didesnis nei daugeliui kitų to meto atgimstančių ar naujų Europos valstybių.

Tai, ką pavyko pasiekti nepriklausomai Lietuvoje per trumpą laiką iki 1940 metų, reiktų laikyti beveik stebuklu. Nuopelnai, be abejo, priklauso visai tautai, įskaitant ir išeiviją. Ypač remtasi Amerikos lietuviu. Pagalbos už Atlanto imta ieškoti dar Rusijos carų valdymo laikais, kai tik truputį atsileido draudimų varžtai. Vieni po kitų ten atvykdavo įvairių lietuviškų kultūrinių ir politinių organizacijų atstovai, prašydami pinigų ir kitokios paramos savajai veiklai.

XX a. pradžioje JAV buvo atsidūrę ne tik gausūs ekonominiai migrantai iš Lietuvos, bet ir daugybė jaunų rekrutų, pabėgusių nuo rusų ir japonų karo mėsmales. (Beje, tarp antrųjų buvo ir mano senelis, porą metų gyvenęs Bostone). Išskirtinis visų šių išeivių bruožas buvo tikrai didelis patriotizmas. Daugelis jų buvo menkai išsilavinę, gyveno ir dirbo labai sunkiai, bet lietu-

viškiems reikalams aukodavo negailėdami. Tais laikais ne tik pastatyta puikių lietuviškų bažnyčių, parapijų salių ir lietuvių namų, bet ir surinktos žymios sumos pinigų persiuntimui į Lietuvą. Deja, dalis tų aukų praužo Pirmojo pasaulinio karo sumaištyje.

Lietuviai išeiviai ne tik materialiai rėmė mūsų valstybės atkūrimą ir įtvirtinimą. Daugelis jų tiesiogiai dalyvavo šiame labai sudėtingame procese. Užtenka paminėti dar prieš Pirmąjį karą ir jo metu aktyviai veikusių lietuvių informacijos biurus ir pavienius asmenis Šveicarijoje, Prancūzijoje, Italijoje bei kitose Europos šalyse, ir esminių mūsų išeivių vaidmenį Paryžiaus Taikos konferencijoje. Vėliau dalis šių ir kitų lietuvių, daugiausia — buvusių amerikiečių, užėmė svarbius postus Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje ir diplomatinėje tarnyboje.

Deja, laisvam valstybės gyvimui tada buvo duoti vos du dešimtmečiai. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui ir neišvengiamai vėl artėjant nuožmiam sovietų okupacijai, Lietuvą paliko didžioji dalis elito, labai daug išsilavinusių ir gėlaus jaunimo, dešimtys tūkstančių dorų ir darbščių paprastų jos piliečių. Po penketo metų skurdaus stovyklų gyvenimo Vokietijoje dauguma „dipukų“ galiausiai atsidūrė JAV ir Kanadoje. Čia gausūs, aktyvūs ir gerai organizuoti lietuvių telkiniai netrukus tapo savotiška „Mažąja Lietuva“.

Okupuotoje Lietuvoje tuo metu jau silpo ginkluotas pasipriešinimas. Ir taip jis užtruko daug ilgiau, ir buvo žymiai atkaklesnis nei kaimyninėse Latvijoje, Estijoje. Neįlygioje kovoje žuvo dešimtys tūkstančių partizanų ir jų rėmėjų, bet ši auka neabejočiai atšaldė daugelio rusiškų kolonistų ketinimus kraustyti ir užkariautą kraštą. Keršdami ir siekdami visiškai parklupdyti tautą, okupantai surengė masinius lietuvių trėmimus į Sibirą.

Po šių baisių represijų Lietuvoje įsivyravo ne pasipriešinimas, o prisitaikymas. Ir taip tęsėsi iki pat Sąjūdžio laikų. Prisitaikymo būta labai įvairaus — nuo vagiliavimo kolchozuose ir fabrikuose iki sąmoningo kolaboravimo. Ilgainiui išmokta prisitaikymą prie sovietinės okupacijos derinti su tyliu pasipriešinimu jos pasekmėms. Tokiu būdu pavyko išvengti didesnės rusifikacijos, gana nemažai pasiekti moksle ir kultūroje. Aktyviai priešinosi tik pavieniai drąsuliai, naudoję įvairiausias neginkluoto protesto formas. Jų veiksmams ir net pats valdžios susidorojimas su jais padėjo daugeliui išlaikyti rusenancią vilį, kad tautos dvasia dar gyva.

Per ilgus okupacijos dešimt-

mečius Lietuva ir jos išeivija buvo beveik visai atkirtos viena nuo kitos. Tiesa, Lietuvą pasiekdavo „Amerikos balso“ ir Vatikano radijo laidos, dažnai vos girdimos pro pragarišką trukdytuvų triukšmą. Beveik stebuklingu būdu ir Vakarus pakliūdavo *Katalikų Bažnyčios Kronika*, kur ji būdavo spausdinama, vertiama į kitas kalbas ir platinama. Užsienio lietuvių turistų grupės retkarčiais atvykdavo į Lietuvą, bet, smarkiai „priziūrimos“, pamatydavo beveik tik Vilnių ir čia sulėkusius giminių, dažnai pametusius galvas dėl lauktuvių. Maža dalis Lietuvos menininkų ar mokslininkų buvo išleidžiami į Vakarus, bet už tai ne vienas buvo verčiamas bent primityviai pašnypinėti. Todėl, net tuo neužsimantys, atvykėliai neretai susilaukdavo daugumos išeivių ignoravimo ar boikoto.

Okupacinė valdžia gerokai prisibijoję išeivijos. KGB dėjo daug pastangų išsiskverbti į jų organizacijas ar kaip kitaip įtakoti, kad tik sukirsintų jas ar atskirus ambicingus veikėjus tarpusavyje. Sovietų ambasada Vašingtone ilgus metus laikė vieną ar kitą diplomata lietuvių, kurio pagrindinis darbas buvo rinkti informaciją apie išeivijos veiklą. Panašias užduotis tikriausiai vykdė ir lietuvių žurnalistai, formaliai akredituoti kaip sovietų „dipukų“ galiausiai atsidūrė JAV ir Kanadoje. Čia gausūs, aktyvūs ir gerai organizuoti lietuvių telkiniai netrukus tapo savotiška „Mažąja Lietuva“.

Nepaisant pasitaikiusių nesutarimų, išeivija atliko milžiniškos svarbos darbą, kad Lietuvos laisvės byla būtų neužmiršta. Daugiausia jos aktyviai veikla pavyko pasiekti, kad per visus tuos ilgus metus JAV ir kitos Vakarų demokratijos išlaikytų Lietuvos okupacijos nepripažinimo poli-

tiką. Be to, didelėmis pastangomis išsaugota, nors ir sumažėjusi, bet bemaž legendine tapusi Lietuvos diplomatinė tarnyba. Kartu išeivijoje buvo nepaprastai daug nuveikta, puoselėjant lietuvišką kultūrą. Sunku net suvokti, kaip emigracijos sąlygomis pavyko paruošti ir išleisti daugiatomes enciklopedijas, išlaikyti tiek šeštadieninių mokyklų ir laikraščių, sukurti tokių reikšmingų literatūros ir dailės kūrinių. Visa tai ir net pats aktyvios išeivijos buvimas labai padėjo į laisvę pakilusiai Lietuvai vėl susigrąžinti nepriklausomybę.

Po Kovo 11-osios išeivijos reikšmė ne tik nesumažėjo, bet dar padidėjo. Nemažas būrys užsienio lietuvių, ypač jaunimo, netrukus atvyko į Lietuvą, kad tiesiogiai dalyvautų valstybės kūrimo darbuose. Čia labai pravertė jų kalbų mokėjimas, kitokio pasaulio pažinimas ir net paprasčiausias laisvėje gyvenusių žmogaus patyrimas. Savo ruožtu, ir atvykusieji gavo neįainuojamos naujos patirties.

Pritapti Lietuvoje daugeliui sugrįžusiųjų nebuvo ir nėra lengva. Veikia ir artimųjų ilgesys, ir kitokie gyvenimo standartai, ir dažnai nepakankamas jų pastangų įvertinimas. Pasitaiko ir pavydo, konkurencijos baimės ir kitokio priešiško, kartais, matyt, dar pakurstomo ir išorės jėgų. Juo labiau nusipelnę pagarbos tie, kurie visą tai atlaikė. Dabar jau sunku įsivaizduoti, kokia būtų Lietuvos kariuomenė be generolo Jono Kronkačio ir Lietuvos Bažnyčia be kardinolo Audrio Juozo Bačkio. Žinoma, padėkos verti ir visi tie, kurie tėvyneje gyveno ir dirbo trumpesniąją laiką, bet taip pat atliko labai svarbių darbų.

Dar vienas fenomenalus pavyzdys — prezidentas Valdas Adamkus. Šių laikų istorijoje nėra jokios kitos demokratinės šalies, kurios piliečiai tiesioginiu balsavimu būtų išsirinkę savo valstybės vadovą diasporos atstovą. Penkeri Valdo Adamkaus prezidentavimo metai buvo labai sėkmingi ir dabar jo vardas minimas šalia pačių iškiliausių atgimusios Lietuvos asmenybių — Vytauto Landsbergio ir Algirdo Brazausko.

Didžioji dauguma išeivių, ži-

XII Mokslo ir kūrybos simpoziume (iš kairės): Bronius Nainys, JAV LB Krašto valdybos pirm. Algimantas Gečys ir dr. Petras Kisieliūs. Indrės Tijūnėlienės nuotr.

noma, negalėjo atvykti ir liko gyventi savo šalyse. Tačiau jų suteikta parama Lietuvai per šiuos tryliką atkurtos nepriklausomybės metų yra nepaprastai vertinga. Ta parama buvo ir yra įvairiausia — materialinė, moralinė, politinė. Labiausiai pastebimas ir žinomas yra didžiausias bendruomenės — JAV lietuvių — indėlis. Tai ir ypatingos reikšmės pagalba, siekiant Lietuvos narystės NATO, ir sėkmingos pastangos pritraukti Amerikos investicijas, ir gausybė organizuotų bei pavienių labdaros iniciatyvų, ir aibės

savatoriškų konsultacinių projektų. Kitų valstybių bendruomenės taip pat yra nuveikę labai svarbių darbų. Štai Kanados lietuviai dar Atgimimo pradžioje surinko milijoną dolerių, už kuriuos buvo nupirktas ir padovanotas Lietuvos ambasados Briuselyje pastatas, puikiai tarnaujantis valstybės reikmėms iki šiol. Nesavanaudiškos patriotinės pagalbos sulaukta iš daugelio šalių, kur tik gyvena lietuvių.

Šiuo metu Lietuva vis tvirtiau stoji ant kojų. Valstybė jau tampa pajėgi pati paremti savąją išeiviją, nors kol kas

dar ir ne tiek, kiek reikėtų. Iki šiol šios paramos srautas daugiausia nukreiptas bendruomenėms, gyvenančioms mūsų Rytų kaimynų šalyse. Tačiau, matyt, tikrai jau atėjo laikas imtis po truputį padėti ir Vakarų išeivijai, juo labiau, kad jai tos pagalbos vis labiau trūksta. Didelio dėmesio ir pagalbos reikia ir seniesiems išeiviams, kuriems esame už daug ką skolingi; jos reikia ir naujesiems, kurių dešimtys, o gal jau šimtai tūkstančių neseniai trumpam ar ilgam įsikūrė Vakarų Europoje ir Amerikoje.

Lietuvos vidaus politika

Bronius Nainys

„Lietuvos valstybę kuria tauta“... „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratine respublika“...

Skelbia pirmieji du Lietuvos Konstitucijos skirsnėliai. Ką tie žodžiai reiškia?

Pirmiausia jie sako, kad Lietuvos valstybė yra lietuvių tautos kūrinys. Tai yra žmonių bendruomenės, kurią riša prigimties bei giminytės ryšiai ir išsiugdyta bendra kalba, papročiai, kultūra, tradicijos, gyvenimo būdas, charakteris. Taigi trumpai — Lietuva yra tautinė valstybė, lietuvių valstybė. Tad, ir aptardamas tema — Lietuvos vidaus politika, ši teiginį laikysiu savo aptarimo pagrindu, nes kitokios Lietuvos net neįsivaizduoju. O kodėl ne — tuo jau kas nors gali šauti klausimą? Juk Lietuvos valstybės plote gyvena ir kitų tautų žmoniai, dabar net apie 18 nuošimčių, kokia jų padėtis toje tautinėje valstybėje? Atsakymas labai paprastas: tokia pati, kaip ir lietuvių. Ir šis atsakymas leidžia išryškinti dvi, iš esmės skirtingas, bet labai dažnai painiojamas, tautybės bei pilietybės sąvokas.

Tauta yra prigimtine, per amžius išsivystiusi, savaimė esanti, taigi savaiminė bendruomenė, kuriai kiekvienas narys, gamtos dėsnių siejamas, priklauso savaime. O valstybė yra organizacija, kuri gali būti vienos, dviejų ar daugiau tautų sukurta, ir jos nariai atsiranda tik tokią sąrangą sukūrus. Jie vadinasi piliečiai. Priklausomybė tautai lieka visada, nepaisant, ar ji turi savo valstybę, ar ne. Priklausomybė valstybei, t.y.

pilietybė, dingsta kartu su valstybės žlugimu. Per praejusį šimtmetį Lietuvoje gyvenantys lietuviai pilietybę keitė net šešis kartus. Jie buvo caro Rusijos piliečiai (iki 1918 m.), nepriklausomos Lietuvos piliečiai (iki 1940 m.), Sovietų Sąjungos piliečiai (metus), višišiai be pilietybės „Ostland Gebiet“ (iki 1944 m.), vėl Sovietų Sąjungos piliečiai (iki 1990 kovo 11), o dabar vėl Lietuvos piliečiai. Tačiau jie visada liko lietuviai, lietuvių tautos nariai. To turto niekas iš jų negalėjo atimti ir sulaukyti nuo atkaklios kovos už savo nepriklausomą valstybę, kol pagaliau ją atkūrė. Koks buvo valstybės atkūrimo tikslas?

Atsakymas vėl labai paprastas. Ne dėl vienos priežasties tauta, nors ir gyvenanti viename apibrėžtame žemės plote, nenori likti palaida masė, atvira įvairiems išorės pavojams, bet susiburti į vieną, taip pat apibrėžtą, organizaciją, kuri padėtų jai siekti bendrų tikslų ir svarbiausia — saugotų nuo išorės pavojų, kliudančių tų tikslų siekti. O tie tikslai yra jau čia minėti: savo prigimties palaikymas, per amžius išvystytų vertybių — kalbos, kultūros, papročių, tradicijų, gyvenimo būdo ir

charakterio — puoselėjimas bei vystymas (bendru vardu tai vadinu lietuvybe) ir materialinės-fizinės gyvenimo gerovės kūrimas. O tai jau ir nusako valstybės vidaus politiką. Jos pagrindas yra padėti tautai visa tai atlikti. Tiksliau ir paprasčiau: iš idejinės pusės Lietuvos valstybėje išlaikyti, vystyti, tobulinti, brandinti lietuvių ir ginti ją nuo išorės pavojų; iš materialinės — višiams piliečiams sudaryti vienodas sąlygas kurtis ir padėti jiems kurti gyvenimo gerovę. Bendru vardu tokią politiką vadinčiau Lietuvos valstybės tautine-ekonomine politika.

Tačiau, tų tikslų siekdama savo tautai Lietuvos valstybė negali kliudyti tokių pačių tikslų siekti kitų tautybių žmonėms. Jie turi turėti laisvę ir sąlygas puoselėti savo tautines vertybes, nors, teisybės varden, jos šimtanuosimtiams ieškotojams turiu pasakyti, kad absoliutaus lygybės ženklą tautinėje valstybėje nėra ir negali būti. Visada joje yra viena vyraujanti tauta, kurios pagrindinis požymis yra valstybinė kalba, o šalia jų dar ir kitos apraiškos, tarp jų ir tikėjimas.

Nukelta į 2 psl.

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Iš XII Mokslo ir kūrybos simpoziumo pranešimų. — 1 psl.

Birutės Marcinkevičūtės poezija. — 2 psl.

Talento įtaka jausmų gilumai; B. Marcinkevičūtė Los Angeles, CA. — 3 psl.

Nykstančios medinės sinagogos Lietuvoje; leidiniai — 4 psl.

XII Mokslo ir kūrybos simpoziume (iš kairės) dr. Rimantas Morkvėnas ir dr. Stasys Bačkaitis. I. Tijūnėlienės nuotr.

Birutė Marcinkevičiūtė

VIETOJ BIOGRAFIJOS:

1. VAIDMUO, arba visi vaidmenys — kažkada suvaidinti ir užmiršti, patys mieliausi, t.y. tie, kurie dabar, ir tie, kurie dar svajonėse...

2. KELIONĖ, arba visos kelionės, pasitinkantys nepažįstami miestai, traukinių bėgiai, debesų takai, žmonės, kurie irgi keliauja, susitikimai ir sudie, laiška, atstumai, laimingi akimirksniai, laikas...

3. TYLIAI, arba tai, kas lieka iš visų kelionių, balsų, veidų, kasdienio šurmilio... Kas prasideda, atvertus baltą puslapį — tyla, prisiminimas, eilėraštis...

Birutė Marcinkevičiūtė.

Jono Kuprio nuotrauka.

Iš visų gyvenimų —
prisimenu vieną rudenį
to rudens atmintį —
žvelgiu pro sulytą langą
tame lange —
matau nusidriekusį kelią
ant to kelio —
randu įspautą pėdą
toje pėdoje —
pastatau namus
tuos namuos —
pasodinu vaikystės papartį
tame papartyje —
susapnuoju švytintį žiedą
ant to žiedo —
regiu nukritusį lašą
tame laše —
atpažįstu seną veidą
tame veide —
išgirstu tavo balsą...

PASAKOS PABAIGA

ir liko sėdėti
senis ir senė —

bedančiai
bevaikiai
beturčiai —
su įskilusia gelda ant smėlio

ir pravirko
mėlynojo jūroje
auksinė žuvelė —

ak jųs
nepaklusnūs vaikai
mano dūstanti
siela

TREČIOJO BROLIO NUOTAKA

kažkas tave užkeiks
varlyte —
ir svies į pelkę
laukti
trečiojo brolio šūvio
ir meilės liūdno —

suras tave kvailas bet geras

nebekalbėsi
tik sunkiai šnpuodama grįši
delnuos kukdama

nebylioji —
kai rytmečio rūkas
sušalusį ežerą gaubia
ir perveria širdį kažkas —

ji verkia
ji dar gyva
tebežiūri į brolio akis
tebelaukia — — —

MEILĖS PĖDA

iš kurios
gėrei tiek amžių
avinėli paklydęs

kurią, kažkada priejai
žiūrėjai į sklidiną gėrmę
palinkęs atvaizdą gėrei
skendai —
nežinojai
nuodėmė tai
ar sparnai

kadaise piemuo
iš rojaus išvarė
ištroškusį atvedė
tarė —

negerk iš tos pėdos
nes nebegrįši
į laukus tyros mėnesienos
pas piemenį
verkiantį...

KAUKĖS

I
mūsų galvos
ant medžių parimę —
dvišakių
ar vienišų

žalia viltis
žalios akys —
aidas veidų
užmirštų

II

visokios —
be atspalvių
aštrios
lietaus susargdintos

kaip šviesti pavargę
žibintai

ant prisipažinimų
kėlio...

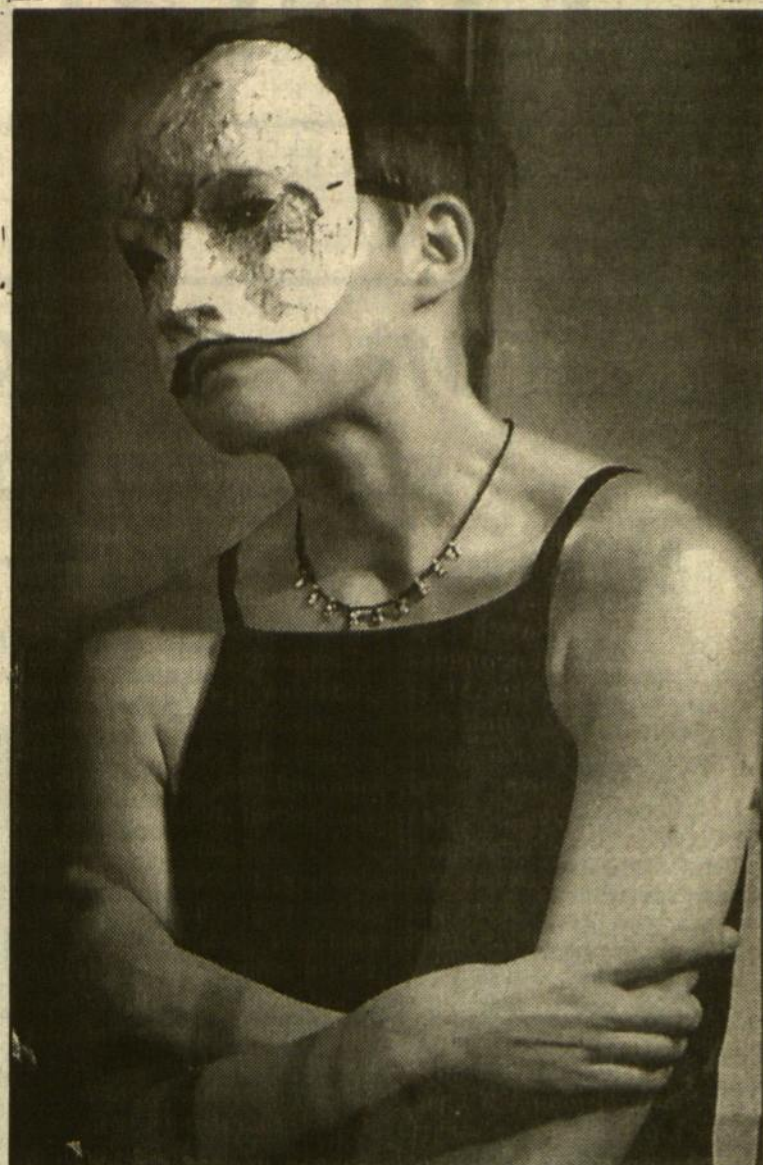
UŽMIRŠTI SAPNAI

po pagalve upė teka
tavo upė — mano mieste
ir kažkas tekme sugrįžta
ir kažkas tekmeį palieka

po pagalve upė girdi
tavo krantą — mano širdį
tavo balsą — mano aidą
tavo žvilgsnį — mano veidą

susapnuoto laiko burę
susapnuoto laiko taką —
po pagalve upė teka...

SOLO. Vilnius, 2001

Poetė ir aktorė Birutė Marcinkevičiūtė Solo vakare Lietuvių dail. muziejuje, Lemont, Ill., Poezijos vakarą ruošė JAV LB Kultūros taryba.

Jono Kuprio nuotr.

narė kartu yra ir Vilniaus miesto tarybos narė, ir etatinė operos solistė, ir etatinė dėsnytoja konservatorijoje, ir kiekviena pasitaikiusia proga pasinaudoja komandiruote į užsienį, o išvykusi ten — koncertuoja.

Pirmiausia — seimūnų yra per daug. Iš viso 141 — pusė renkamų tiesiogiu balsavimu vienmandatėse apygardose, pusė — per partijų sąrašus. Jų turi būti kur nors tarp 85 ir 100. Ne daugiau.

Jeigu sutinkam, kad Seimas yra valstybėje demokratijos tvirtovė, tai ir jo sudarymas, tiksliau — rinkimai — turi būti visapusiškai demokratiški.

Seimo narys negali turėti nei kitų pareigų, nei apmokamo bei neapmokamo darbo, ir jokių kurybinių įsipareigojimų. Seimo narys negali būti nei premjeras, nei ministras, nei kuris nors kitas valstybės tarnautojas.

Seimo narys turi būti nuolatinis tos vietovės gyventojas, kuriai atstovauti jis yra renkamas. Visi Seimo nariai turi būti renkami tiesiogiu balsavimu vienmandatėse apygardose, bet ne per dabar praktikuojamus partijų sąrašus, kur įtakingesnis partijos vadovas net vienas pats gali tokį sąrašą sudaryti, pasirinkdamas sau paklusnius žmones ir vėliau jais, kaip šaškėmis, žaisti. Ir mano siūlomas rinkimų būdas nėra joks partijų žlugdymas, nes savo kandidatų jos gali statyti ir vienmandatėse apygardose.

Į Seimo rinkimų vyksmą, pradedant kandidatų parinkimu ir jų sijojuimu, turi būti įjungti visi Lietuvos piliečiai, ne tik Vilniaus didieji politikai, draugai, bičiuliai, gimnės. Jų atranka turi prasidėti apygardose, kad ir Amerikos pavyzdžiu surikiuotais pirminiais rinkimais, partijų skyrių susirinkimais ar kitu panašiu būdu.

Seimo rinkimų banga turi kilti iš apačios, nes tik tokiu būdu išrinktas, narys jaus rinkėjams atsakomybę ir Seime atstovaus jų norams. Tada iš čia kils ir įstatymų pagrindi-

minės mintys, atliepančios visuomenės reikalavimus. O įstatymai turi būti aiškūs, konkretūs, gyvenimiški, suprantami. Apacias įjungus į šį vyksmą, čia brandinsis ir pati pilietinė visuomenė, be jokių specialių mokyklų, nes kiekvienas žmogus jaus atsakomybę už savo balsą ir juo padarytą sprendimą. Nepataikęs, kitą kartą jis spręs kitaip.

Lietuvos vidaus politikoje noriu paminėti dar vieną dalyką — laisvę, bet ir kartu su ja susijusią atsakomybę. Žiniasklaida, kaip ir kiekvieno piliečio žodis, negali būti varžoma, tačiau ji naudojantis turi žinoti ir savo ribas. Jis negali kenkti kitam piliečiui, apie jį skelbdamas netiesą, nepaisant, ar tas pilietis būtų beraštis, ar pasaulinio garso mokslininkas, ar paprastas kiemsargis, ar valstybės vadovas. O Lietuvoje dabar tai dažnokas reiškinys. Ribų nežinančiam reikia įstatymo, tačiau irgi ne jam burną uždarančio, bet už prasižengimus tiesiai atsakomybę nurodantį. Tačiau kartu čia jungiasi ir valdžios atsakomybė. Ypač iš piliečių kišenės gyvenančio valdininko sąžiningas pareigų atlikimas. Alga be priedų, premijų dovanų bei kitų malonių. Kažin kaip atrodo rinkėjams jų atstovai seimūnai, kai įstatymą priima iš 141 tik keliolika posėdyje dalyvaujančių narių: 8 už, 7 prieš, pora susilaiko, ir įstatymas pagimdytas. O tokių atvejų juk buvo. Ar tai nerodo, kad Lietuvos vidaus politikoje dar yra daug ir didelių spragų, kurias reikia skubiai užkamšyti? Tačiau visgi manau, kad taip bus padaryta, ir netrukus.

Taip Lietuvos vidaus politiką aptarus, jau galima žvelgti į sąrangą jai vykdyti. Vargu, ar kas norės neigti, kad tokios politikos brandinimo, čia imu ją idėjinio požiūriu, stipriausi atramos taškai yra šeima, mokykla, organizacija, ypač jaunimo. Per jas perejusi ir jose tautinę sampratą igijusi, aukštosiose mokyklose turi bręsti lietuviška inteligentija, skirta būti jau pagrindinis tautinių vertybių saugik-

Lietuvos vidaus politika

Atkelta iš 1 psl.

Lietuvoje tokio absoliučios lygybės ženklų siekiančių visgi yra, kartais reikalaujančių ir dalį lietuvių paaukoti. O tai jau virsta pavojingu kraštutiniu, žlugdančiu lietuvių tautines vertybes Lietuvos kita-

tauciu naudai. Šie samprotavimai Lietuvos vidaus politikoje turėtų būti ypatingai įsisąmoninti šandien, nes, dingus iš rytų atgabtai, tautą naikinančiai *homo sovieticus* filosofijai, i Lietuvą atslenka ne kiek mažiau pavojingas kosmopolitizmas, dengiamas pilietinės visuomenės kūrimo skraiste. Tauta, tautybė jau ne tik ne mada, netgi panieka.

Taip Lietuvos vidaus politiką aptarus, jau galima žvelgti į sąrangą jai vykdyti. Vargu, ar kas norės neigti, kad tokios politikos brandinimo, čia imu ją idėjinio požiūriu, stipriausi atramos taškai yra šeima, mokykla, organizacija, ypač jaunimo. Per jas perejusi ir jose tautinę sampratą igijusi, aukštosiose mokyklose turi bręsti lietuviška inteligentija, skirta būti jau pagrindinis tautinių vertybių saugik-

lis Lietuvos valstybėje. Čia noriu pabrėžti: nesiūlau brandinti kokių nors Hitlerio nacių, Mussolini fašistų, Lietuvos voldemarininkų, ar į autokratiškumą linkusių radiokalių, bet demokratiškai nusiteikusius, savo tautą mylinčius, gerbiančius, jos labai dirbančius, kitom tautybėm tolerantiškus lietuvius. Ir ne uždara, nuo pasaulio atsiribojusią, bet atvirą visuomenę. Tokiam lietuvių brandinimui pagrindinė Lietuvos valstybės įstaiga turi būti Švietimo ir mokslo ministerija, kurios uždavinys būtų ne tik šviesti, bet ir auklėti, o jai gera tautkininkė-Kultūros ministerija, padedanti mokyklose įsisąmoninti vertybes puoselėti įvairiose kultūros šakose. Su prantu, kad šis uždavinys didelis ir sunkus, tačiau šiuo laiku jis turi būti visapusiškai suprastas ir atkakliai vykdomas. Jis dar sunkes, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, kurioje, kaip jau keleri metai Vokietijos užsienio reikalų ministras Joschka Fischer, įvairius būdus siūlydamas, siekia vokiečių tautos vyravimo, tikėdamasis šimtmetį jos tikslą „Drang nach Osten“, nepasiektą tankais per du pasau-

linius karus, pasiekti taikiai per Europos Sąjungą, užgoziant joje mažas tautas, slopinant jų vystymąsi iki galutinio išnykimo. Lietuvos valstybės politika turi išvystyti saugiklius, kad nuo tokių užmąčių lietuvių tautą apsaugotų.

Apie tuos saugiklius ir kitus čia mano minėtų tautinių vertybių valstybėje puoselėjimo principus tvirtai pasisakė prezidentas Rolandas Paksas savo inauguracinėje kalboje, ir tik belieka palinkėti jam sekmes juos vykdančiam. O mes turim jam padėti.

Kita Lietuvos vidaus politikos sritis — sudarymas sąlygų valstybės piliečiams kurti sau ekonominę gerovę ir padėti jiems šio tikslo siekti. Noriu pasvarstyti kelius, mano nuomone, gana svarbius valstybės sąrangos klausimais, tačiau noriu pabrėžti smulkaus verslo puoselėjimo ir ypač privačios iniciatyvos skatinimo svarbą, šias sritis stropiai saugojant nuo oligarchų įtakos bei išnaudojimo. Net ir specialiais apsauginiais įstatymais.

Lietuva — demokratinė respublika. Vadinas, vyraujanti galia yra piliečių rankose, išreiškiama rinkimais. Vals-

tybės uždavinių vykdomoji sąranga — Seimas, prezidentas, vyriausybė. Ji veikia, bet gerokai klupdama. Didžiausias kliuvynys — neišmąstyti ir įstatymais nesuderinti santykiai, pareigos, galios tarp Prezidentūros ir Vyriausybės. Ryškiausias pavyzdys — užsienio politika, kurią dabar vykdo šios abi įstaigos: tiksliau — prezidentas ir (Vyriausybėje) užsienio reikalų ministras. Prezidentui Konstitucija paveda spręsti pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdyti užsienio politiką (str. 84. 1), Vyriausybei — užmegzti diplomatinis santykius ir palaikyti ryšius su užsienio valstybėmis bei tarptautinėmis organizacijomis (Str. 94.6). Net ir nesigilinant į smulkmenas, čia tuoju matyti painiava ir galimi nesupratimai, ypač partinei politikai stipriau susidūrus. Kodėl tų pareigų negali atlikti kuri nors viena įstaiga?

Painiavos daug ir vidaus politikoje. Pavyzdys — tik ministrų keitimai prez. Adamkaus laikotarpiu ir vos tik Paksui pradėjus prezidentauti, galėję išvirsti į didelius nesupratimus. Ir aplamai dabartinė trijulė — Seimo pirmininkas, prezidentas, prem-

jeris — nėra pakankamai paveiki. Žymiai paveikesnė ji galėtų būti, įstatymais pertvarkius prezidento-premjero pareigas bei ryšius. Vienas siūlymas: prezidentui palikti tik reprezentacinę pareigybę, vadovavimą valstybei atiduodant premjerui (Vokietijos pavyzdys), kitas — panaikinti ministro pirmininko pareigybę, kabinetą atiduodant prezidentui (JAV pavyzdys). Tokia sąranga būtų ir paveikesnė, ir taupesnė, ir išvengtų darbų dvigubini. Lengvesnis būdavinys būtų ir valstybės biurokratijos mažinimas, kurios nėra vienas prezidentas dar nebandė liesti, nors kiekvienas kandidatuojuantis žadėjo. Statistikos duomenimis, iš mokėtojų mokėtojų kišenės Lietuvoje algas gauna apie 350,000 biurokratų. Manysčiau, kad jų per daug. Valdžia Lietuvoje daug kam jau tampa pelninga verslove, lengva duona. O ryškiausiai tuo pasižymi Seimas. Tad šiek tiek sustokim prie jo.

Seimas — pagrindinė valstybės įstaiga, demokratijos tvirtovė, valstybėje žmogaus teisių užtikrintojas, piliečių atstovė. Nusivyliau juo nepriklausomybės pradžioje, ir toks pat esu šiandien. Apstulbau tada patyręs, kad viena Seimo

Jausmų gilumas, ne teatro įtaka – tai talentas

Šeštadienį, gegužės 24 dieną, Lietuvių dailės muziejuje, Lemonte, vyko tradicinis, tačiau kiek neįprastas, poezijos vakaras. JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė nusprendė pakviesti aktorę ir poetę, nepaprastai žavingą asmenybę – Birutę Marcinkevičiūtę iš Lietuvos.

Kasmet pavasarį ir rudenį vyksta poezijos vakarai. Šis poezijos pavasaris jau šeštasis. Išeivijos meninio žodžio mylėtojai susirinko paklausti aktorės ir poezijos mūzos.

Poetė Eglė Juodvalkė.

Šeštąjį poezijos vakarą *Solo* pradėjusi Eglė Juodvalkė trumpai supažindino susirinkusiuosius su Birutės biografija ir susiejo pavasarį, gyvenimo džiaugsmą ir poeziją, cituodama Salomėjos Neries eiles: *Mūsų dienos kaip šventė, kaip žydėjimas vyšnių / Tad skubėkim gyventi, nes praeis, nebegrįš jos*, ir pristatė viešnią iš Lietuvos, Birutę Marcinkevičiūtę.

Birutė Marcinkevičiūtė gimė Kaune. Baigė J. Naujalo vidurinę mokyklą, fortepiono klasę. 1989 – 1993 m. mokėsi St. Peterburgo teatro, muzikos ir kino institute. Kone didžiausią įtaką, kaip Birutė pati sako, jai padarė rusų teatro mokykla, kur pagrindinis dėmesys skiriamas asmenybės gilumo ugdymui ir lavinimui.

Asmenybė... Stovi trapi asmenybė. Susikaupusi. Ramus veidas. Didelės išraiškingos akys. Jaučiu, kaip jos vidinė būseną perteikia įsijautimą. Ji tyli. Išsiklausau ir jau... jau girdžiu. Girdžiu nebylią kalbą. Štai ji atsiveria, mėgaujasi, kencia, juokiasi ir verkia. Svarbiausia – ji jaučia.

Pirmojoje vakaro dalyje Birutė Marcinkevičiūtė skaitė ištraukas iš lietuvių autorių prozos ir poezijos, trumpai paminėdama pasirinkimo istoriją. Pirmasis skaitymas – fragmentai iš Marijos Pečauskaitės-Šatrijos Raganos apsakų *Viktutė* ir *Senamė dvare*. Šatrijos Ragana jaunystėje buvo įsimylėjusi kunigą. Mylėjo taip, kaip apysakoje *Viktutė* aprašyta meilės istorija. Ar Birutė Marcinkevičiūtė skaitė apie save? Galėjai taip pamanyti, nes ji buvo ta įsimylėjusia Viktute.

Jurgis Kunčinas – poetės draugas ir bendražygis, prieš metus išėjęs Anapilin. Birutė papasakojo istoriją, kaip jie važinėdavo po Lietuvą, skaitydami žmonėms ištraukas iš žymių lietuvių klasikų ir šių dienų rašytojų bei poetų kūrinii. Jurgis Kunčinas, parašęs vieną geriausių savo romanų *Tula*, vis prašydavo Birutės skaityti romano ištraukas, sakydams, jog šis roma-

nas vienintelis geriausias. Kito tokio daugiau nebus. Skaityk, Birute, skaityk...

Kaip skausmas, deginantis, laizantis niekuomet neužgydantis žaizdas, taip ir ši meilės istorija – tikra paties Jurgio Kunčino istorija, kur autorius aprašo po septynerių išsiskyrimo metų susitikusius jaunuolius. Meilė. Ji nepalengiama metų išsiskyrimų. Ji yra visose tavo kūno kertelėse, krislu duria širdį ir naktį tūno varnalėšose. O, galinga pagunda! Septyneri me-

telio troškimo – mamatė, Dieve, kad ji dar kvėpuotų. Mirdavo Sibiro jurtose žmonės nuo šalčio, alkio, ir... tamsos. Aptemusi sąmonė nebeieško paaiškinimų poelgiams. Šalta. Vieniems jau tas pats, kiti dar gali pakelti galvas. Mėrdintys. Tarp sąmonės ir nuovokos praradimo, ne žmonės – tik kaulų krūvos, dar kvėpuojantys, o gal jau užgesę. „Eik parnešti malkų, – sako balsas, – išsivirsime sriubos“. Eina. Parneša. Verda vandenį ir geria. Mazais šaukšteliais girdo mamatėi. „Tu pasveiksi, aš žinau, tu pasveiksi...“

Stebėjau susirinkusiųjų veidus. Žmonės verkė. Gal kurie patys patyrė šį siaubą, kiti iš tėvelių pasakojimų girdėjo, tretį tiesiog jautrūs žmonės, tačiau tai buvo tikras išgyvenimas.

Po prozos sekė poezija. Birutė Marcinkevičiūtė skaitė H. Radausko, M. Martinaičio, J. Strielkūno, D. Kajoko, J. Vaiciūnaitės, A. Marčėno, A. A. Jonyno ir kitų autorių eiles.

Antroji dalis – tai pačios Birutės poezija meniškai persipynusi su muzika. Solistė Skaidra Jančaitė, baigusi Lietuvos muzikos akademiją, dalyvauja įvairiuose muzikiniuose projektuose su Lietuvos ir užsienio muzikais bei kompozitoriais. Daug dėmesio dainininkė skiria sakralinei muzikai, kuri dažnai atlieka Lietuvos šventovėse. Tą galėjo pajusti kiekvienas salėje, kai sodrus ir skaidrus balsas pasklido, užvaldydamas melodingu. Įdomi kompozicija, pateikta suderintu muzikiniu balsu, muzikinius akordus, ir Birutės eilėraščių posmus.

Kaukės: eilėraščiai iš Birutės Marcinkevičiūtės poezijos knygų *Neišįsiti laiškai*, *Kokoro ir Solo*.

Šioje dalyje jautėsi japonų Noh teatro ir šokio Tokio Noh Kita mokyklos įtaka, kur Birutė studijavo 1997 – 1998 m. Eilėraščių *Japonė* buvo atliktas su kauke. Atliktas, vadinas padainuotas, manau, japonų kalba.

Buvę Lietuvoje toks metas, kai per Vėlinės žmonės negalėdavo žvakių nusipirkti. Jų tiesiog nebuvo pardavimui. Čia Birutė užsideda kaukę ir stebuklingai persikūnija į senūčiukę, sėdintį kapinėse ir dejuojantį. Patikėkite, tai buvo senyvo amžiaus moteris. Jaučiau gėrgždantį, metų nuairintą balsą. Neviltį jame ir sentimentalią praeities prisiminimų gaidelę. Tai ne gabumai, išugdyti teatralinės mokyklos, tai tikrai talentingos aktorės darbas.

VĖLINĖS

žvakių nėra vaikeliuk
nejaugi nėra
neatmenu metų tokių kad
nebūtų
atmenu – snigo prieš
pusšimtį metų
balta – tai buvo Dievo
vakaras lapkritį
bet kad žvakių nebūtų

nuesiu
nejaugi tamsoj
atsisėsiu ant tvorelės
kur vasarą perdažė
žmonės gerieji –
nejaugi tamsoj

tik pamanyk
eis pro šalį

ieškos apgrai bom artimų
jei neduok Die mėnulio
nebus
apgrai bom artimų...

Birutės poezijoje pajutau tai, kas rūpi kiekvienam mąstanciam žmogui. Mintys apie būtis trapumą ir amžinybę, apie savęs ieškojimą ir prasmes. Beje, aktorė spindėjo begaline meile rusiškai poezijai. Paklausta, ar jai patinka B. Pasternakas ar A. Achmatova, ji atsakė, kad juos tiesiog dievina.

PETERBURGO ATMINTYS
Anai Achmatovai

kai už visų langų – mirtis
pro tavo langą paukštis
krinta
kartojas rusiška lemtis
blokadų skausmo labirintų

net artimi užvers duris
to paukščio klyksmo
išsigandę –
tik praeities žila rimtis
it kryžius gydys baimės
randus...

Po poezijos vakaro paklausiau Birutės, kodėl ji pasirinko šiuos autorius skaitymui, o ne kitus?

– Tai autoriai, su kuriais suvedė gyvenimas, artimi, labai brangūs man žmonės arba pamėgti iš praeities.

– Lietuvoje važinėjate po miestus, miestelius skaitydami kūrinis. Ką skaitote?

– Labai įvairiai. Pristatome

Su jautriu santūrumu

Man, įsitvirtinusiame XXI amžiuje ir nuolat supamam metropolio šėlsmo, taikus vakaras salėje su poete-aktore, skaitančia lietuvių prozą ir poeziją, yra lyg netikėtas sapnas. Ir pati skaitovė, kad ir kaupianti vidinį patosą, yra angeliškai santūri, linkusi į tylą, saiką, paprastumą, o ne į gyvastingą nūdienį darviniską vyksmą, tartum tylą moraliai ir meniškai būtų pati naudingiausia gyvenimui. Nieko nepadarysi, toks jos stilius – santūrumas.

Šitaip postringaudamas, žiūriu į Birutės Marcinkevičiūtės antgonišką fotografiją programos lankstinuke. Akys! Retai kur regimos. Daug ką menančios. Ji – Lietuvos Nacionalinio dramos teatro aktorė. Daug studijavusi, keliavusi, stebėjusi tautos, žmones, daug vaidinusi, skaičiusi, meditavusi ir jau suskatusi išleisti tris rinkinius. Skaičiau pokalbį su ja *Draugo* šešta-

Solistė Skaidra Jančaitė (kairėje) ir aktorė Birutė Marcinkevičiūtė. Jono Kuprio nuotr.

naujas knygas, lietuvių klasikų šedevrus, šiuolaikinę prozą, poeziją. Tai, kas gražu, prasminga ir svarbu.

– Ar kas nors įtakoja Jūsų pasirinkimą?

– Niekas neįtakoja mano pasirinkimo ką skaityti. Žinoma, kai paprasčiau kokia nors proga, aš skaitau, bet apskritai pasirinku pati. Tai mano mėgstamiausi autoriai arba kūriniai. Vienus atrandau netikėtai, kitus esu įsimylėjusi nuo pat vaikystės.

– Kokį įspūdį Jums palie-

ko Amerikos lietuviai, kaip vertinate žiūrovą?

– Los Angeles į poezijos vakarą susirinko taip pat daug žmonių, kaip Lemonte, bet ten mačiau daugiau jaunų veidų. Čia jaučiu begalinę šilumą, sklindančią iš žmonių. Atrodo, kad nenusibodau, jaučiau, kad galiu skaityti dar ir dar, ir dar...

Robertas Keturakis apie Birutės Marcinkevičiūtės poeziją yra parašęs: „Išidėmėkime: ne rėksmingu ir sudėtingu žody-

kitų, skaitovės sielai artimų, lietuvių poetų eilėraščių. Taip pat ir aktoriškai įsikūnijimai, keičiant kaukes, į japonės ir senos moteriškos personažus – su vykusiomis balso intonacijomis. Ir eilėraščių su barškančiu arbatos puodeliu raiškose.

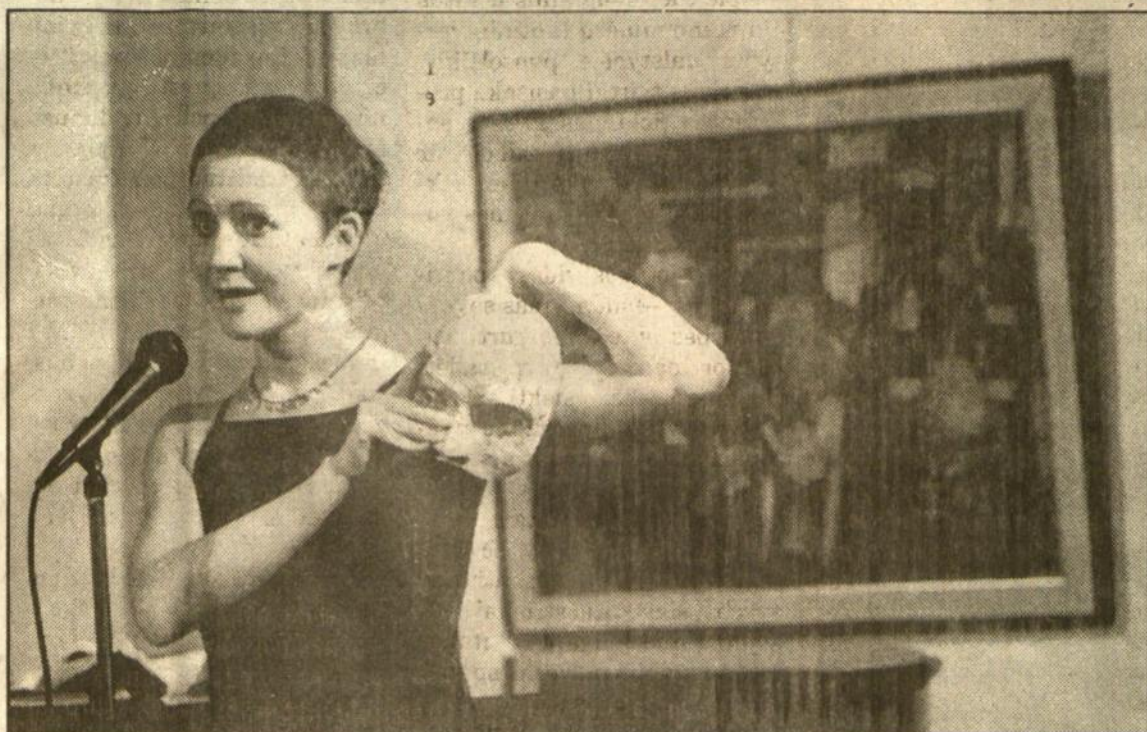
Manau, šią monospektaklišką vaidybą galima taikliausiai nusakyti jos pačios paskutinio rinkinio paskutinio eilėraščio „SOLO“ žodžiais: *scenų neber dekoracijų, / tik tai šviesa, / šviesos takas / / tik nebylio veidas – / paryškintos akys, / suknėlė juoda, / / raiškos, asketiškai tuščios / / tyla tarsi riksmas – / tai, ko niekad / apie ką visados / / prieš atsiveikinant, / uždangai krinant, pabundant*

Žinoma, logiškai sveriant, oksimoronai tik išryškina dalyką, bet nenusako tiesos – tyla nėra riksmas. Ir aktorei, net ir ramiausią poeziją skaitydama, dikcijos tylumas ar per spartus žodžių bei skiemų jungimas nėra patartiškas. Ir tas trumpų eilėraščių

nu, o tyliu ir svarių žodžių prasideda didelė poezija. Tai tik iš šono atrodo, jog paprastai tokiu žodžiu išplešti, išvilioti, išgauti iš chaoso tiesą ir muziką, grožį ir prasmę, tikslą ir mylinčių akių didingumą.

Jau kitą dieną Birutė Marcinkevičiūtė išvyko atgal į Lietuvą. Ką išsivežė ir ką paliko ši smulkutė žodžio valdovė? Gal sužinosime kitoje poezijos knygoje, o gal...

Vitalija Pulokienė

Ir su kauke, ir be kaukės – tikrasis talentas nemeluoja susivinta. Birutė Marcinkevičiūtė š.m. gegužės 24 d. Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, IL. Jono Kuprio nuotrauka

Bene šilčiausias suartėjimas su auditorija įvyko pasibaigus, kai aktorė po tikrai šiltų aplo-dismenčių nulipo nuo scenos, kai prabilo į žmones, be to gūdaus „maiko“, savo balsu, kuo aiškiausiai girdimu, natūraliu, kai įspūdingai padainavo japoniškai, atsakinėjo į klausimus. Ir visa tai jau be monotoniškos ūko, kuris tarpais pakibdavų scenoje, atliekant šiek tiek per ilgai ištęstas programos dalis. Judesių santūrumas niekad nekenkia, jei tik nesukelia vangaus vienodumo. Pabrėžtina, kad visą šį spektaklį, taigi ir choreografines detales, sumanė pati aktorė. Esu tikras – ne šioje salėje, bet kur nors jaučiau mažame teatre bendras įspūdis būtų buvęs didesnis. Vis dėlto ir šio sapningo vakaro atšvaitai išliko sieloje.

Pranas Visvydas

Gardino sinagoga, statyta 18-ame šimtmetyje. Sunaikinta karo metu.

Nykstančios medinės sinagogos Lietuvoje

Nepriklausomoje Lietuvoje veikė per 300 sinagogų, iš jų daugelis buvo medinės konstrukcijos. Kai kurios miestelių sinagogos buvo savito stiliaus, dengtos aukštais kelių pakopų stogais. Langų rėmai buvo išdrožinėti lietuvių liaudies meno motyvais.

Ypač puošni buvo medinė sinagoga Jurbarko, statyta apie 1750 metais. Kupolas buvo spalvingai dekoruotas polichromu, bima (sakykla) buvo ranka išdrožinėta liaudies meistrų. Sinagoga lankydavo maldininkai, iš toli atvažiuoję. Tragiškais 1941 metais, vokiečiai ne tik sunaikino Jurbarko žydus, bet sudegino šią sinagogą. Karo metu panašaus likimo susilaukė ir kitos medinės sinagogos Lietuvoje.

Ilgainiui likusios sinagogos buvo užmirštos. Buvo tikima, kad visos medinės sinagogos Europoje jau buvo išnykusios. Tik po 1993 metų tyrinėtojai iš Jeruzalės Hebrajų universiteto atskleidė, kad penkios medinės sinagogos yra išlikusios Lietuvoje ir dar viena Latvijoje. Paverstos daržinėmis ar sandėliais, kažkaip tebetinai jos išliko. Iš šių penkių tik Pakruojo sinagoga

yra įtraukta į Lietuvos architektūrinių vertybių sąrašą. 1999 m. *Time* žurnalo fotografas Albert Barry su Floridos Atlantic universiteto talka nuvyko Lietuvon nufilmuoti ir dokumentuoti šias sinagogas. Išvydęs Pakruojo sinagogą, A. Barry apsidžiaugė, galesias pamatyti jos vidaus išdėstymą. Deja, joje nelikę jokių meninių ar religinių detalių. Ir ši sinagoga, užkaltais langais, yra pavojuje.

Sinagoga Sedoje, statyta 1694 metais, dar turi išlikusią charakteringą atskirą galeriją moterims. Nebelikę meniškai išdrožinėtos bimos. 1951 metais sinagoga buvo paversta skalbimo mašinų dirbtuve, o dabar stovi apleista. Sedos sinagogos pašonėje išliko kruvais užžėlusios žydų kapinės. Kitos medinės sinagogos tebestovi Tirkšliuose, Alantoje ir Kurkliuose (Utenos apskrityje).

Pasiteiravę kaimiečių Albert Barry su vertėju aptiko dar keturias, iki šiol nežinomas, medines sinagogas. Jos nebuvo žinomos net Lietuvos Kultūros paveldo centro pareigūnams. Jos yra: Rozalime, Žiežmariuose, Kaltinėnuose ir Musninkuose.

Rozalimo sinagogos prieangyje sovietmečiu buvo įrengti gyvulių tvartai. Klasicizmo epochoje statyta, Žiežmarių sinagoga buvo paversta klėtimi. Kadaise išpuošta freskomis, likučiai meno dar matyti vienoje sienoje. Šalia tebėra buvusio rabino namas.

Kaltinėnų sinagoga buvo paversta kolokio rajono sale, joje dar tebėra plakatai, nurodantys 1972 metų bulvių derlių. Įžengęs į Kaltinėnų sinagogą, pro plyšį apkaltame lange, A. Barry pastebėjo išlikusius langus su hebrajų atributika — Dovydo žvaigžde. Tai vienintelis ženklas, kad čia būta sakralinio pastato. Susirūpinęs šio reikšmingo radinio likimu, A. Barry kreipėsi į Lietuvos Kultūros ministeriją, kad leistų įsinagoga langą jam perleisti. Lietuvos kultūros ministerijos vardu Diana Varnaitė kategoriškai atsisakė Kaltinėnų sinagogos langą jam perleisti.

Lietuvos Kultūros ministerija teigia, kad nėra lėšų šioms nykstančioms sinagogoms restauruoti. Čia galima argumentuoti, kad valdžia sąmoningai vilkina reikalą. Atsirado pinigų naujiems Valdovų rūmams statyti, ir gerai, kad atstatomi. Bet nėra pinigų net sąslavoms išvalyti iš šių šventovių. Sedos sinagogoje grindys apverstos šieniu, primėtyta alaus buteliu.

Skeptiškai į sinagogų restauravimą žiūri ir architektė Marija Rupeikienė, paskirta

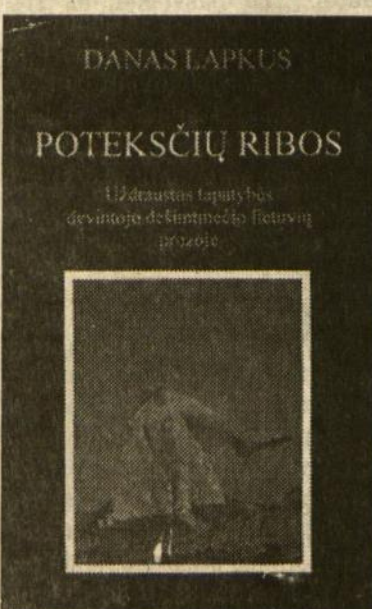
Leidiniai

„Ezopo kalbos“ tyrinėjimai

Algimanto Mackaus Knygų leidimo fondas neseniai vėl išleido gerą, ypač literatūros ir plastinio meno tyrinėtojų dėmesio vertą, knygą — Dano Lapkaus stambią studiją *Potekščių ribos*. Knyga pagrįsta Illinois at Chicago universitete 2001 m. apginta daktaro disertacija *The Boundaries of the Subtext: Forbidden Identities in Lithuanian Art and Prose Fiction of the 1980's*.

Naudodamas Vakaruose išryškėjusias naujas teksto nagrinėjimo formas, pasižymintis eklektiškumu ir tarpdisciplininio požiūriu, autorius nagrinėja Lietuvos literatūrą ir menotyrininkų mažai liestą temą: sovietmečiu — 1980–1989 m. — Lietuvoje sukurtoje prozoje ir dailėje paplitusių kūrinių potekstę arba „Ezopo kalbą“. Kaip žinome, „Ezopo kalba“ — tai užslėptas, užmaskuotas minčių reiškinio budas, alegorinis pasa-

kojimas (pagal senovės graikų pasakėčių kūrėjo Ezopo vardą). Ta „Ezopo kalba“ arba potekstė, iki galo neišsakyta mintis, žymaus literatūros tyrinėtojo prof. V. Kubiliaus nuomone, skaitytojams daro didesnę įspūdį, negu iki galo atskleista. Sovietmečiu tuo naudojosi daugelis Lietuvoje kūrusių rašytojų, siekiant savo laisvesnes, drąsesnes mintis paslėpti nuo tais laikais siautėjusios cenzūros.

Štai keli D. Lapkaus knygoje *Potekščių ribos* išsamiai nagrinėjami pavyzdžiai. 1979 m. pasirodžiusiame J. Avyžiaus romane *Chameleono spalvos* pasakotojui jau nekyla klausimų apie privilegijų menininkams teisėtumą, nors ir

Del medžiaginių nepriteklių, nacių persekiojimų, vokiečių kultūros ir meno centrai persikėlė į provinciją, lietuviai rašytojai, aktoriai, kiti inteligentai traukėsi prie savo tėviškių, kaime gyvenančių giminių. Net garsusis Kipras Petrauskas, tais neramiais laikais pasitraukęs į provinciją, solinį koncertą kokiam miestelyje surengdavo už gerą vakarienę, kai prieškarinio Kauno jo honoraras už panašią programą siekdavo 1,000 litų.

Daug literatūros bei meno žmonių vokiečių susitelkę ir Šiauliuose. Vėliau į Vakarus pasitraukusio A. J. Greimo pasiūlymu, prozininkas K. Jankauskas, subūręs rašytojus, 1943 m. Šiauliuose ėmė leisti literatūros ir meno almanachą *Varpai*. Vokiečių išėjo dvi almanacho knygos. Jose savo kūrinius išspausdino V. Mykolaitis — Putinas, B. Brazdžionis, K. Bradūnas, K. Inciūra, E. Matuzevičius, J. Keliuotis, F. Kirša, H. Nagys, H. Radauskas, S. Zobarskas, A. Tyruolis, kiti rašytojai, literatūros tyrinėtojai, teatralai, kurių dauguma, gręsiant antrajai sovietinei okupacijai, pasitraukė į Vakarus.

Šiuos ir kitus faktus bei įvykius paminėjo žymus literatūros tyrinėtojas prof. V. Kubilius Vilniuje, Rašytojų klube surengtame vakare, skirtame paminėti almanacho *Varpai* šešiasdešimtmetį. Jis pridūrė, kad šis šiaulių varpininkų leidžiamas almanachas su savo brandžiu turiniu paplito ne tik Šiaulių krašte, bet ir visoje Lietuvoje, pasiekė ir išeiviją. Savo kūrinius *Varpuose* spausdina žinomi lietuvių prozininkai, poetai, publi-

švelniai, bet jau kritikuojama kūrybos cenzūra sovietmečiu. Tais pat metais išleistame J. Baltušio romane *Sakmė apie Juzą* pokario partizanai, nors dar vadinami banditais, o ūkininkai — buožėmis, bet, pasak studijos autoriaus, ir vieni, ir kiti Baltušio pavaizduoti palankiau už sovietinius aktyvistus. J. Apučio *Rudenio žolėje* (1980), J. Glinskio dramoje *Kingas* (1981), R. Klimo apysakoje *Gintė ir jos žmogus* (1981), S. Šaltenio apsakymų ir apysakos rinkinyje *Atminimo cukrus* (1983) svarbiausia yra potekstė: vyrauja metaforos, simboliai, paslėptos reikšmės, palyginimai. 1985 m. pasirodžiusiose J. Apučio *Keleivio novelėse* ideologiniai teiginiai paslėpti buitinėse scenose. Romane *Priešausrio vieškeliai* (1985) jaunas prozininkas B. Radzevičius „Ezopo kalbą“ pavaizduoja tautos sovietizaciją, žmones kviečia atsilepti, nustoti slėptis, atsiųgti į tikrą asmenybę. 1987 m. R. Gavelis *Berankyje*, R. Šavelis apysakoje *Amžinoji šviesa* atvirai aprašo politinių kalinių išgyvenimus Sibire. R. Granauskas 1988 m. išleistoje apysakoje *Gyvenimas po klevu* piešia tragiškai realistinį sovietinio Lietuvos kaimo paveikslą, kritikuoja santvarką, atvedusią žmogų į aklavietę. 1989 m. išleistas J. Ivanauskaitės rinkinys *Kaip užsiauginti baimę* kreipiasi į skaitytojus nebebijoti, išsilaisvinti viduje.

Savo studijoje *Potekščių ribos* dr. D. Lapkus, lygiavertiškai su proza, nagrinėja potekščių paplitimą taip pat sovietinių laikų Lietuvos dailėje (čia tenka pastebėti, kad

literatūros ir dailės kūrinių nagrinėjimas kartu, neatskiriama, Lietuvos kritikams ir vertintojams yra naujiena). Aptariamuoju laiku — dešimtojo dešimtmetyje — tylų socialinio realizmo kompromitavimą pakeitė atviras dailininkų sabotazas. Pasak dr. D. Lapkaus, ir anksčiau Lietuvoje buvo tarybinei ideologijai aiškiai prieštaraujančių darbų, tačiau jie buvo rodomi privačioje erdvėje. Tuo tarpu dešimtojo dešimtmečio viduryje ir ypač pabaigoje, parodų salėse tokie darbai jau sudarė daugumą. Dr. D. Lapkaus studijoje ypač plačiai nagrinėjami dailininkų V. Antanavičiaus, K. Dereškevičiaus, V. Kise-rausko, A. Kuro, E. Lubytes, R. Vaitekūno, K. Zimblytės tapybos ir kiti darbai bei jų potekstės.

Studijos autorius pažymi, kad „cenzūros ir politinės nelysės sąlygomis dešimtojo dešimtmečio lietuvių proza ir dailė ne tik atspindėjo tikrą visuomenės būvį, bet ir aktyviai formavo laisvės idėją, skatino demokratinį pokytį“.

Šios reikšmingos studijos *Potekščių ribos* autorius D. Lapkus gimė (1964) ir augo Šiauliuose; Vilniuje Valstybiniame dailės institute pelnė menotyrininko diplomą, o Illinois universitete Čikagoje — slavų, baltų kalbų ir literatūros magistro bei filosofijos daktaro laipsnį. Yra paskelbęs per 40 dailetyros ir publicistikos straipsnių Lietuvos ir Amerikos lietuvių spaudoje. Šiuo metu D. Lapkus studijuoja teisę Dayton universitete, Ohio.

Algimantas A. Naujokaitis

Šiaulių varpininkai

Varpų literatūrinę premiją rašytojui Vytautui Bubniui (kairėje) įteikė almanacho redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius. A. Žižūno nuotr.

cistai, literatūros mokslininkai.

— Sovietinės okupacijos laikais net 45 metus almanachas neįsėjo, buvo uždraustas, o pirmasis redaktorius rašytojas K. Jankauskas nuteistas ir ištremtas į Sibirą. Su Atgimimu *Varpai* atsivago, 1989 metais Šiauliuose vėl pradėjo eiti kartą per metus. „Šalia pirmųjų dviejų karo metų pirmųjų išsiriškavo 15 šiais laikais išleistų almanacho knygų“, — paminėjimo vakare kalbėjo dabartinis almanacho redaktorius šiaulietis rašytojas L. Peleckis — Kaktavičius.

Vakare kalbėjęs rašytojas V. Bubnys pabrėžė, kad almanachas *Varpai* daugiau negu kiti panašūs Lietuvos leidiniai, spausdina išeivijos rašytojų kūrinius. Tai patvirtina ir šiemetinis — naujausias *Varpų* numeris. Jo centru, „vinimi“ kongo, reikėtų laikyti šviesaus atminimo Jurgio Jankaus vie- ną paskutinių apsakymų ir straipsnių apie šią neseniai

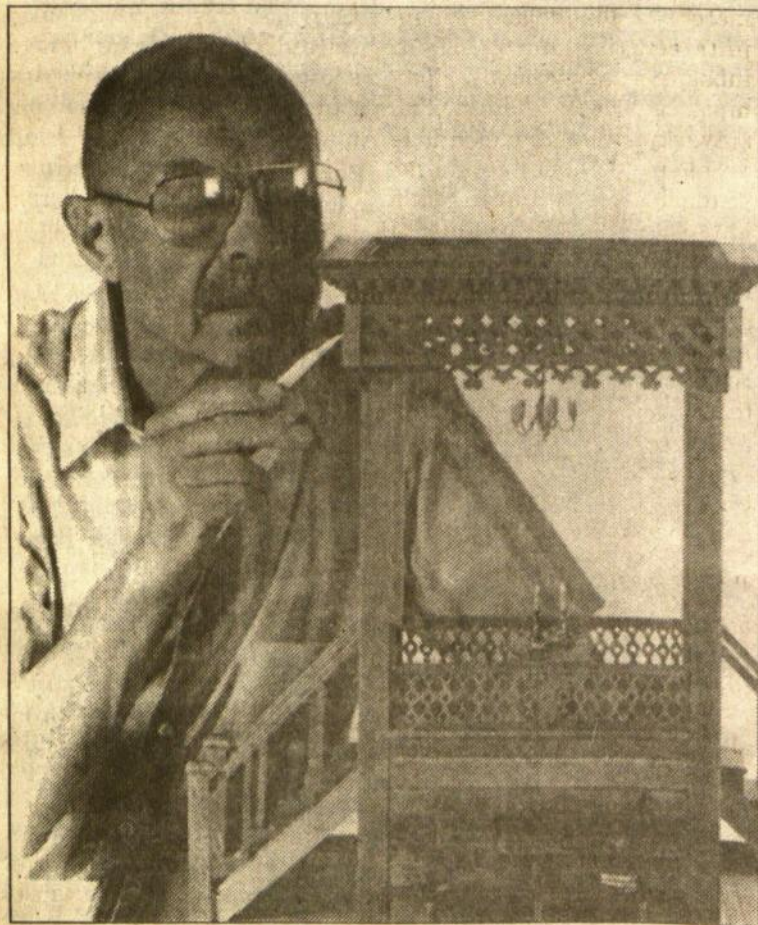
mus palikusią talentingą asmenybę. Tarp jų — Kauno Maironio literatūros muziejaus darbuotojos V. Paplauskienės užrašytus paskutinius pasikalbėjimus su rašytoju, o taip pat J. Jankui labai artimo žmogaus — marties Danutės atsivėrimus.

Sukrėstas teroristų sugriautų New Yorko dangoraižių — dvynių vaizdų, Tomas Ventovla sukurė rugsejo 11-ajai skirą eilėraštį, kurį pirmieji išspausdino *Varpai*.

Šių metų almanacho *Varpai* literatūrinės premijos laureatu už paskutiniame numeryje išspausdintus apsakymus paskelbtas vilnietis prozininkas Vytas Bubnys.

Paminėjimo vakare pristatyta *Varpų* redaktoriaus L. Peleckio — Kaktavičiaus nauja knyga *Žodžių žmonės*. Joje įdėta daug autoriaus pasikalbėjimų (interviu) su išeivijos rašytojais.

Algimantas Antanas Naujokaitis

Žurnalistas Albert Barry su jo sukurtu sinagogos bimos (sakyklos) modeliu.

Apgriuvusi medinė sinagoga Sedoje 1999 metais.